

Zenei folklór

Az összehasonlító zenei folklór, amely egyrészt a zenetudo-mány, másrészt a néprajz egyik legifjabb ága, alig tette meg legelső lépéseit, amikor a világháború kitörése gátlón lépett in-tenzívebb kibontakozásának útjába.

Tekintve, hogy most már lassanként mégiscsak eltűnnek az akadályok, és a nemzetközi kapcsolatok közel vannak az újrafelvételhez, időszerűnek látszik, hogy tisztában legyünk ennek a tudománynak fejlődési módjaival.

Mindmáig a zenei néprajz birodalmába tartozó munkálatok irányítása vagy egyes közintézetek kezében volt, vagy a szak-emberek teljesen saját szakállukra folytatták. Tekintve, hogy az eljárásoknak és a célnak valóban nagyon kíváncsú egysé-gessége ezen az úton nem érhető el, egyrészt az látszik az első szükséges lépésnek, hogy a magánkutatókat bevonjuk az illeté-kes intézmények munkájába, másrészt a munkának nemzet-közivé tétele, az egyes intézeteknek a kutatómunka céljára, módjára és mikéntjére történő megegyezése. A zenei folklór-ral kapcsolatos munkák kiindulópontja a XIX. századi népraj-zi gyűjtemények megtekintése, amelyek keletkezését legna-gyobb részben hazafias-sovinisza érzelmeknek kell tulajdoníta-nunk. Ez a körülmény magyarázza meg azt a különös tényt, hogy ezen a téren éppen Kelet-Európának politikai önállósá-guktól megfosztott, elnyomott népei aránylag nagyobbat al-kottak, mint Nyugat-Európa szabad népei. Legyen elég az uta-lás a lengyelek (Kohlberg), csehek (Ěrben, Sušil, Bartoš), szlo-vákok (Slovenské spevy), jugoszlávok (Kuhač), ukránok (Fila- ret Kolessa) és a finnek (Ilmari Krohn) nyomtatásban megje-lent gyűjteményeire. A két utóbbi kivétellel ezek a munkák zenei tekintetben kevésbé kielégítőt nyújtanak; a melódiákat legnagyobb részben dilettánsok jegyezték fel, az anyagot (éppen úgy, mint Nyugat-Európa népdalgyűjteményeire) majdnem kivétel nélkül a szövegek szerint rendezték. A finnek gyűjte-ménye nagy haladást jelent; az anyagot - az először Ilmari Krohn által használt szisztémával - egy bizonyos zenei szem-pontból rendezték.

Azonban a zenei néprajzban a legfontosabb lépés volt a fonográfnak, a gyűjtő pótolhatatlan segédeszközének bevezetése. Folklorista szempontból tökéletlen még az európai melódiáknak is mindenfajta átírása, mivel nemcsak a mi kottaírá-sunk, hanem a kiegészítésül újonnan feltalált diakritikus jelek is képtelenek az előadás módját (a hang csúszását, átmeneti rit-musokat, rubato-előadást) híven szemléltetni. Nem is szólva arról, hogy vannak olyan melódiafajták (mint pl. az ukránok „dumy”-ja), amelyeket annyira improvizáló modorban adnak elő, hogy egy-egy ismétléskor még a dallam körvonalai sem maradnak ugyanazok. Ezekben az esetekben az átírás fonográf nélkül mindenkor a dallamnak csak approximatív, a valóság-ban sohasem létezett formáját adja. Ez a haladás, egyes kisebb terjedelmű közleményektől eltekintve, az ukránok kiadványá-ban született meg, akik a fonográf segítségével szakemberek ál-tal szisztematikusan gyűjtött melódia-anyagot, tudományosan rendezve adták ki.

Magyarországon másfél évtized óta hasonló törekvés jelent-kezik azzal a különbséggel, hogy elszakadt a nemzeti szempont kizárólagosságától és minden magyarországi és vele határos nép dallamanyagát összehasonlító tanulmányozás tárgyává tette. A kedvezőtlen körülmények ellenére is 10 000 magyar, szlovák és román, sokkal kevesebb ukrán (rutén), szerb, bulgár és cigány dallamot részben fonografáltak, részben - különösen az egysze-rűbbeket - hallás után jegyezték le, minden egyes nemzetiség anyagát saját kereteiben rendezték, egymással összehasonlítottak, és ezzel áttértek az összehasonlító néprajzra. Ezeknek a munkálatoknak az eredményei - egyes rövidebb dolgozatoktól eltekintve - eddig még nem jelenhettek meg nyomtatásban.

Tudomásunk szerint jelenleg a következő intézetek vannak berendezve nagyobb mennyiségű, néprajzi tartalmú fonogram vagy gramofonlemez megőrzésére és kezelésére:

1. A berlini egyetem zenepszichológiai intézete, E. v. Hornbostel vezetésével. Nagyobb mennyiségű fonogramot foglal magába, nevezetesen egzotikus országokét, amelyeket minde-nekelőtt réz-negatívok útján sokszorosítanak, azután kotta-írásba tesznek át. Az egyes dallamok skálafokainak ingását megfelelő készülékkel rögzítik. Nem tudjuk, vajon az anyag-nak további kezelése (rendezése különböző szempontok sze-rint stb.) megtörténik-e vagy sem.

2. A bécsi fonogram-archívum.

3. Budapesten a Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya, ahol 2151 fonogram (1132 magyar, 794 román, 161 szlovák, 38 ru-tén, 12 jugoszláv, 3 bulgár, 11 mari felvétel) található. A fonogramok egy részét, szám szerint 754-et nem zenészek adták be. Sajnos nem

sokszorosítják az eredeti felvételeket, így tehát ki vannak téve a használhatatlanságig való elhasználódásnak.

Ezenkívül Budapesten jelenleg több mint 1000 fonogram van magántulajdonban. A fentebb említett összehasonlító zenei néprajzi tanulmányok eredményei szintén magánkézben vannak.

Most az első szükséges lépések ezek lennének:

1. a felsorolt és esetleg még azonkívül meglevő hasonló be-rendezésű intézetek lépjenek kapcsolatba egymással, dolgozzanak ki közös munkatervet és maradjanak állandó érintkezésben egymással;
2. forduljanak felszólítással más országok néprajzi vagy hasonló múzeumaihoz azért, hogy társuljanak munkájukhoz fonogram-gyűjtemény megteremtésével;
3. fel kell szólítani a fonogramok magántulajdonosait, illetve gyűjtőit, hogy küldjék el vagy helyezték el a hengereket egyik vagy másik illetékes intézetben, és munkájukat folytassák ezeknek a közgyűjteményeknek a gazdagítására.

A közös cél: minden nép szózhagyomány útján továbbterjedő zenéjének a kutatása (beleértve a zenével egybekötött népszokásokat is). Itt jegyzendő meg, hogy Európában csak a szó való értelmében vett népzene (parasztné) lehet tekintetbe venni, egzotikus országokban ezzel ellentétben a városi műzenét is, amely ott ugyanúgy generációról generációra öröklődik. A munkát kizárólag csak szakemberek végezhetik, mégpedig a dallam szülőföldjén, az anyag rendszeres kutatásával. („Alkalmi” gyűjtés csak egészen kivételes esetekben történhet, idegen népének esetleges érkezésekor.) Igen kíváncsú egy zenei folklóristának és egy nyelvésznek az állandó együttműködése. A zenésznek is feltétlenül szükséges a kutató terület nyelvének bizonyos ismerete, különben nem tudna megokolni bizonyos vonatkozásokat szó és zene között. Egy-egy szöveg hibátlan, fonetikus leírására, még az anyanyelven is nyelvészeti iskolázottság szükséges, amit zenészeknél aligha találhatunk meg. Abban az esetben, ha az egyik munkatársról le kell mondanunk, az minden esetben a nyelvész legyen. Ugyanis a nem-zenész által, még fonográffal is gyűjtött anyag minden esetben nagyon hiányos. A legtöbb egzotikus nép zenéjének - pl. az arabok dallamainak - üthangszereken szerföltött jellegzetes, különböző kísérete rendkívül fontos alkotórésze; az ütés módja, továbbá az ütőknek

a két kéz között való váltakozása a fonogramból nem ismerhető meg, az olykor rendkívül komplikált ritmust a színhelyen kell lejegyezni. Gyakran előfordul, hogy az énekes különböző okok miatt hibásan, megcsonkítva, a szokásos tempótól eltérően énekel fonográfba stb., stb.; mindezt csak a helyszínen megtett feljegyzésekkel lehet helyesbíteni; eltekintve attól, hogy az anyagnak rendszeres, lehetőség szerint alapos kutatása csak az előrehaladott kutatás eredményei alapján történhet, illetve folytatható, mint pl. a kiegészítő variánsok megtalálása, az előadásban bizonyos sablonok pontosabb megállapítása stb., stb. Ezt a teljesítményt csak zenésztől lehet remélni. Ez-zel ellentétben a szövegek fonetikus leírásának hibáit bizonyos mértékben utólag is kijavíthatja a nyelvész, a jó fonogram segítségével.

Egyelőre a következő eszközöket javasolhatjuk egy fonogram-archívum vagy hasonló intézmény felszerelésére: egy Edison-standard készülék és egy pathéfon, mindkettő felvételt és leadásra egyaránt; esetleg egy kinematográf táncok felvételére, vagy legalább egy fényképező készülék az éneke-sek, hangszerek stb. felvételére.

Kétségen kívül való, hogy a lemezes készülékek (gramofon, pathéfon stb.) jelentősen jobb felvételeket biztosítanak, mint a hengerek (fonográf, grafofon stb.). Úgy látszik, hogy az előbbiek között is a pathéfonnak kell adni az elsőséget, ugyan-is ennek „reproducer”-je van, kő-tűvel - a gramofonkészülék-ektől eltérően - a viaszlemez azonnali lejátszására. Bizonyára nincs szükség arra, hogy ennek a tulajdonságának összehasonlíthatatlan előnyét megmagyarázzuk. Nem szabad a fonográf használatáról sem lemondani, mivel gyakran kényszerülünk olyan helyeken gyűjteni (pl. távol eső hegyi falvakban, majd-nem minden bútor nélküli, apró parasztkunyhókban), ahol a kb. 100 kg súlyú készülék szállítására alkalmas kocsi és felállít-ására szükséges hely hiányában csak fonográf-fal tudunk dol-gozni. Tekintve, hogy a fonogramot át lehet vinni mechani-kus úton pathéfon-lemezre - ez is egyik további előnye a pathéfonnak ez a körülmény sem okoz különösebb akadályt a felszerelés egységesítésében.

A következő eljárást kellene alkalmazni:

1. A már beérkezett fonogramokat pathéfon fém negatív lapokra átvinni.
2. Minden kutató-utazás után azonnal el kell készíteni az eredeti felvételek alapján a fém negatív lemezeket (lemezeket és hengereket egyaránt).

3. A kottaírásba való áttételt a másolatok szerint elkészíteni.

4. Az egymással érintkezésben álló minden intézetnek cse-rerendszert kellene elfogadnia; anyaguk évenkénti növekedé-sei, a felvételek és átírataik másolatát cseréljék ki.

5. Minden egyes dallamnak az átírata - akár csere, akár saját gyűjtés útján szerezték meg - minden fonogram-archívumban négy példányban legyen meg. Egy példányt a katalógus száma szerint sorolnak be, a melódia második példányát bizonyos tudományos rendszer szerint, a harmadikat a szöveg szempont-jából, a negyediket a földrajzi eredetre való tekintettel kell rendezni.

Az egységes jelző- és csoportosító rendszer megállapítására az illetékes intézetek vezetőinek hosszabb, közös tárgyalása szükséges. (Az első csoportot illetően vö.: Otto Abraham und E. v. Hornbostel, Vorschläge für die Transkription exotischer Melodien; Sammelheft der Internationalen Musikgesellschaft, XI. 1.)

További munka lenne az eddig már nyomtatásban megjelent anyag szisztematikus rendezése. Természetesen jól meg kell fontolni ennek az óriási anyagnak munkabavételét; végrehajtása elengedhetetlen, mivel a gyűjtemények régebbi, bár tudományos szempontból megtámadható anyagot tartalmaznak ugyan, de az összehasonlító zenei folklór számára használható, részben pótolhatatlant is.

Az általános gazdasági válság következtében alig lehet várni, hogy a fent előadott eszmei követelésekre számítani lehessen. A legjobb esetben is csak szerényebb javaslatok elfogadása re-mélhető egyelőre: pl. a fonográf kizárólagos alkalmazására szorítkozás.

1914. évben országszerte egy üres Edison-henger ára 1,50 frank volt; hengerenként átlagosan 3 frank volt Kelet- Európában egy hengernek az útiköltsége. Egy réz negatív henger előállítás költsége kb. 4,50 frankot igényelt, a negatív szerint öntött másolat kb. 1 frankot. Így egy hengernek a nyers költségei 10 frankra rúgtak. Mivel egy munkaerő évenként kb. 600 hengert tud elkészíteni, átírással együtt, és egy személy megélhetési költségeire évenként kb. 4200 frankot számíthatunk, az egy hengerre eső együttes költségeket 17 frankra értékelhetjük. Legvégső esetben ki lehetne kapcsolni egyelőre a negatívnak és a másolatnak

azonnali előállítását. Abban az esetben, ha egy egyetlen intézet nem tudja fedezni az évi 600 henger előállítási költségeit - 10 200 frank, vagy a negatívok elkészítése nélkül 7500 frank -, több intézetnek a fentebb vázolt együttes munkájával úgy is meg lehetne oldani a problémát, hogy lehetővé tehetnék az anyagnak több intézet közt elosztva - mindegyiknek teljesítőképessége arányában - való megszerzését. A gyűjtőhelyek kiválasztását egyrészt az alkalma-zott szakmuzikusok nyelvi felkészültsége szerint kell irányítani, másrészt annak mérlegelése szerint, hogy mely helyeken veszélyeztetni leginkább idegen befolyás az autochton zenei kultúrát.

Mindenesetre a csak valamelyest is megnyugtató további munkára ez a legeslegszerényebb keret. Tulajdonképpen a fent leírt célok közül csak egyiknek (mindenesetre a legfontosabb-nak) megvalósítását teszi lehetővé: az anyag szorgalmas gyűjtését. Az utóbbi évek nehézségei után éppen ez nem halasztható tovább. A különlegesebb hangszerek kihalnak; évről évre minden népdal veszít bizonyos sajátágaiból, a régi stílusfajtákat újak, keletkezőfélben levők nyomják el. Itt nevezetesen arra kell utalni, hogy Kelet-Európa népei rendkívül értékes, nagyrészt felkutatatlan anyagot őriznek, amelynek régies karaktere a nyugat-európai kultúra behatolása következtében különösen ki van téve változásnak. Minden esztendei késedelem pótolhatatlan kulturális értékek veszteségét jelenti.

A többé vagy kevésbé egzotikus népi zenék felkutatott stílusfajtái összehasonlíthatatlanul nagyobb érdeklődést keltenek - úgy látszik - az alkotó zenészekben, mint pl. képzőművészekben a néprajzi gyűjtemények vagy az írókban a népi szövegek. Úgy, hogy itt nem csupán tudományos eredmények eléréséről van szó, hanem olyanokról is, amelyek az alkotó művészeket ösztönzik.

Nagyon hálásak lennénk, ha a mi javaslataink illetékes körökben visszhangra találnának, és kérjük a szakzenészek esetleges ellenindítványait.

(1919)